

Дика Н.М. - кандидат педагогічних наук; доцент кафедри теорії та методики навчання української мови КМПУ ім. Б.Д. Грінченка

Вибір стилю педагогічної взаємодії – запорука розвитку компетентної мовної особистості.

Сучасний світ переживає докорінну зміну підходів до освіти та до соціокультурної політики в цілому. Це зумовлено переорієнтацією самого суспільного розвитку на розвиток людини, її особистісних і культурних якостей. Саме для XXI століття характерним є розуміння того, що людина – це одночасно початок і кінцева мета будь-якого соціального розвитку. Такі зміни у суспільній свідомості, у ставленні суспільства до освіти зумовили появу нової парадигми.

Основні риси сучасної парадигми освіти визначено в декларації прав людини, проголошеній і затвердженій Генеральною Асамблеєю ООН, де відзначається, що освіта має бути спрямована на загальний розвиток людини («уніфікована освіта», «інтегрована освіта», «глобальна освіта»). Освіта XXI століття – «цілісний феномен», вона базується на «вищому синтезі наукового гуманізму, розвитку в особистості розуму, творчих здібностей, духосоціальної відповідальності, балансі інтелектуальних, етичних, емоційних і фізіологічних компонентів індивіда». [1;4]

Реалізувати всі ці умови сучасної парадигми освіти в Україні можна за умови втілення у практику навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи нових підходів до діяльності українських вчителів, вибору інтерактивних методів навчання та обрання такого стилю педагогічної взаємодії, при якому вчитель «не тисне» власним авторитетом на дітей, а компетентісно спонукає учнів вчитися вільно висловлювати думки, підтримує активно-позитивну атмосферу спілкування на уроці, зацікавлює до пошуку нових ідей, постановки проблемних завдань та спільного їх розв'язання в процесі дискусії.

«Стиль – це усталена система способів та прийомів, які використовує вчитель у взаємодії. Вона залежить від особистісних якостей педагога (ставлення до дітей, володіння організаторською технікою) і параметрів ситуації спілкування». [4;215] В основі стилю спілкування вчителя – його загальне ставлення до дітей і професійної діяльності в цілому. Сучасна освіта зацікавлена в педагогах із стабільним активно-позитивним ставленням, які виявляють ділову реакцію на діяльність учнів, допомагають у складних навчальних ситуаціях, відчують потребу у неформальному спілкуванні дітьми. Вимогливість у поєднанні із зацікавленістю в учнях викликає довіру, вони розкуті, комунікабельні. Саме такий педагог спирається на думку колективу, прагне донести мету діяльності до свідомості кожного учня і підключити всіх до активної участі в обговоренні роботи. Основними способами взаємодії з класом мають бути заохочення, порада, інформація, координація, дискусія, що розвивають в учнів упевненість у собі, ініціативність. У такому випадку ми не можемо одразу розраховувати на високий предметний результат. Проте, оскільки формується почуття відповідальності, підвищується творчий тонус, поступово розвивається здатність свідомо, самостійно і творчо працювати, то ми забезпечуємо стабільний результат у праці як запоруку міцного підґрунтя розвитку компетентної особистості.

За В.А. Кан-Каликом, виділяють п'ять основних стилів педагогічного спілкування [3;97]:

1. Спілкування на підставі *захоплення спільною творчою діяльністю*. Засадовим для нього є активно-позитивне ставлення до учнів, закоханість у справу, що передається дітям, співроздуми та співпереживання, щодо цікавих і корисних заходів. За такими вчителями діти ходять слідом, бо вони сповнюють їхнє життя радістю, гордістю за успіхи у колективних справах.
2. Стиль педагогічного спілкування, що ґрунтується на *дружньому ставленні*. Демонстрація дружнього ставлення – запорука успішної взаємодії. Цей стиль базується на особистісному позитивному

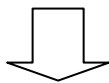
сприйнятті учнями вчителя, який вивляє приязнь і повагу до дітей. Окремі педагоги неправильно інтерпретують стиль дружби і перетворюють дружні стосунки на панібратські, що негативно впливає на навчально-виховний процес. Виявляючи дружнє ставлення і маючи зацікавленість у справі, завжди можна залучити учнів до спільного пошуку, співтворчості, співпраці.

3. Стиль *спілкування-дистанція* обирають ті вчителі, що не вміють встановити дружніх стосунків на ґрунті самовіддачі і вдаються до обмеження спілкування формальними взаєминами. У цих педагогів може бути позитивне ставлення до дітей, але організація діяльності ближча до авторитарного стилю, що знижує загальний творчий рівень спільної з учнями роботи (пасивно-позитивне ставлення плюс авторитарність спричинюють до того, що в класі може бути нібито прекрасна дисципліна, висока успішність, проте значні прогалини у моральному вихованні учнів). Дистанція між учителем і учнем повинна бути, проте це не головний критерій стосунків: вона скеровується педагогом і залежить від його авторитету, але визначається учнями.
4. *Спілкування-залякування* є негативним стилем, до якого призводить спілкування-дистанція. До нього вдаються педагоги, котрі не в змозі організувати спільну діяльність, адже для цього потрібні професійні навички. Цей стиль поєднує у собі негативне ставлення до учнів і авторитарність у способах організації діяльності. Взагалі, жорстка регламентація руйнує творчу атмосферу.
5. Поєднання позитивного ставлення до дітей з лібералізмом називається стилем *загравання*. У педагога є прагнення авоювати авторитет, він не байдужий до того, чи подобається дітям, але при цьому не прагне відшукати доцільних способів організації взаємодії, може вдатися до прийомів завоювання дешевого авторитету (для задоволення честолюбства педагога, а не на користь дітям).

Таким чином, спрямованість на дитину, її розвиток, захопленість власною справою, професійне володіння організаторською технікою і делікатність мають стати запорукою продуктивного стилю у сучасній педагогічній практиці. Професійне педагогічне спілкування на рівні взаємодії забезпечує через учителя трансляцію учням людської культури, допомагає засвоєнню знань, сприяє становленню ціннісних орієнтацій під час обміну думками, забезпечує формування власної гідності дитини.

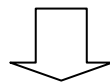
«Професійне педагогічне спілкування (ППС – комунікативна взаємодія педагога з учнями, батьками, колегами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності і стосунків.» [4;200] Непрофесійне, навпаки, породжує страх, невпевненість, спричинює зниження працездатності, порушення динаміки мовлення і появу стереотипних висловлювань у школярів, бо у них зменшується бажання думати і діяти самостійно.

Ознаки ППС

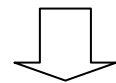
Перцептивність

(сприймання-розуміння)

Інтерактивність

(взаємодія партнерів)

Комунікативність

(обмін інформацією)

Л.О. Петровська зазначає, що «суб'єкт-суб'єктний характер ППС – принцип його ефективної організації, що полягає у рівності психологічних позицій, взаємній гуманістичній установці, активності педагога та учнів, взаємопроникненні їх у світ почуттів та переживань, готовності прийняти співрозмовника, взаємодіяти з ним.» [5;100]

Головними ознаками ППС на суб'єкт-суб'єктному ґрунті є:

1. Особистісна орієнтація співрозмовників – «готовність бачити і розуміти співрозмовника; самоцінне ставлення до іншого (прагнення не нав'язувати думку, а допомогти іншому обрати власний шлях розв'язання проблеми)» [6;117];

2. Рівність психологічних позицій співрозмовників (хоча вчитель і учні нерівні соціально: різний життєвий досвід, ролі в інтеракції). Слід уникати домінування педагога і визнавати право учня на власну думку, позицію, бути готовим також самому змінюватися.
3. Проникнення у світ почуттів і переживань, готовність стати на точку зору співрозмовника, коли партнери вслухаються, розділяють почуття, співпереживають.
4. Нестандартні прийоми спілкування, що є наслідком підходу від суто рольової позиції вчителя.

За сучасних умов зміна орієнтацій у навчанні принципово пов'язана з опануванням вчителем майстерності вести діалог, в процесі якого активні всі учасники конструктивного співробітництва. «Діалог педагогічний – це дія у педагогічному процесі, яка дає можливість кожному партнерові для самовираження у спілкуванні.» [4;205] «Діалогічне педагогічне спілкування – це тип професійного спілкування, що відповідає критеріям діалогу, забезпечуючи суб'єкт-суб'єктний принцип взаємодії педагога та учнів.» [7;13]

Діалог будується через контактну взаємодію, тобто контакт у спілкуванні – «це знакообмін між особистостями, який визначає їхню поведінку», включаючи взаємну спрямованість партнерів. [4;208] Тому контактом доцільно називати певний знакообмін, що зумовлює спільність психічного стану людини з іншою людиною. Цей стан супроводжується взаємною зацікавленістю сторін, довір'ям. [2;74] Стосовно педагогічного діалогу ми називатимемо контактом особливий стан єднання педагога та учнів, який характеризується взаєморозумінням, співпереживанням і готовністю до взаємодії.

Ознаки контакту

1. Взаємне особистісне сприйняття вчителя і учнів, відкритість у стосунках і відвертість у висловлюваннях;
2. згода з головними змістовними положеннями взаємодії, розвиток значущих думок у подальшому спілкуванні;
3. єдність оцінних суджень;

4. наявність емоційного резонансу;
5. збереження інтересу до подальшої взаємодії;
6. високий рівень контакту очей у бесіді;
7. узгодженість поз, міміки та інтонації у діалозі.

Отже, педагогічне спілкування передбачає наявність у вчителя певних комунікативних умінь:

- оперативно і правильно орієнтуватися в умовах спілкування, що постійно змінюються;
- правильно планувати і здійснювати систему комунікації;
- швидко і точно знаходити адекватні комунікативні засоби, що відповідають як творчій індивідуальності педагога і ситуації спілкування, так і індивідуальним особливостям вихованця;
- постійно відчувати та підтримувати зворотний зв'язок у спілкуванні.

Але наявність певних бар'єрів спілкування породжує *малоефективні моделі спілкування* вчителя з учнями. В.А. Кан-Калік визначає вісім таких моделей [3;110]:

«**Монблан**», бо педагог підноситься над класом, як гірська вершина; він відірваний від учнів, мало цікавиться особистістю школяра; спілкування зводиться лише до повідомлення інформації; вучнів формується пасивна позиція у педагогічній взаємодії;

«**Китайська стіна**», бо характеризує таке спілкування педагога з вихованцем, коли педагог намагається підкреслити свою зверхність, виявляє зневажливе ставлення до нього.

«**Локатор**», за умови якої переважає вибірковість учителя в організації взаємовідносин з учнями; він зосереджує увагу або на групі слабких, або сильних учнів, що заважає створенню цілісної, безперервної системи спілкування;

«**Робот**», коли педагог цілеспрямовано й послідовно діє на підставі певної програми, незважаючи на обставини, що вимагають змін у спілкуванні;

«*Я сам*», де вчитель – головна дійова особа, гальмуючи тим самим усі вияви ініціативи з боку учнів;

«*Гамлет*», що характеризує дії вчителя, для якого властиві постійні сумніви: чи правильно його зрозуміють, чи адекватно відреагують на певне зауваження;

«*Друг*», за умови якої вчитель може втратити діловий контакт у спілкуванні;

«*Тетерев*», що характеризує педагога, який під час взаємодії з учнями чує лише себе, не спрямований на учня, не усвідомлює його переживань та потреб у ситуації контакту.

Психологи схильні вважати здібність до мовленнєвого спілкування природженою. Та важливе значення для розвитку цієї здібності має відповідна система вправ та тестування. Пропонуємо практичний матеріал.

Вправи на розвиток комунікативності

1. Оберіть партнера для спілкування, запропонуйте йому обговорити цікаву проблему. Ваш співрозмовник є лідером контакту, ви посідаєте позицію пасивного слухача. Потрібно перехопити ініціативу у спілкуванні. Вправу вважають виконаною, якщо вам вдалося змінити тему розмови.
2. Візьміться за руки, утворіть коло. По черзі пройдіть це коло. Під час організації спілкування із співрозмовником використовуйте різні способи (прохання, гумор, питання, натяк, наказ). Мета спілкування – дістати дозвіл пройти скрізь коло. Аналізуються прийоми встановлення контакту.
3. Реалізуючи всі стадії спілкування (мовні, домовні), організуйте взаємодію з присутньою в аудиторії людиною.

Діагностика рівня сформованості комунікативності

(тест В.Ф. Ряховського)

Для визначення рівня вашої комунікативності слід відповісти на запропоновані нижче запитання. Варіанти відповідей: «так», «ні», «іноді».

1. Вас чекає ординарна чи ділова зустріч. Вибиває вас з колії її очікування?
2. Чи не відкладаєте ви візиту до лікаря до останнього моменту?
3. Чи викликає у вас ніяковість і невдоволення доручення виступити з доповіддю, повідомленням, інформацією на будь-якій нараді, зборах чи іншому подібному заході?
4. Вам пропонують поїхати у відрядження туди, де ви ніколи не були. Чи докладете ви максимум зусиль, щоб уникнути цього відрядження?
5. Чи полюбляєте ви ділитися своїми переживаннями з кимось?
6. Чи дратує вас, якщо незнайома людина на вулиці звертається до вас із проханням (показати дорогу, назвати час, відповісти на якесь запитання)?
7. Чи вірите ви, що існує проблема батьків і дітей, що людям різних поколінь важко розуміти одне одного?
8. Чи посоромитесь ви нагадати знайомому, що він забув повернути вам невелику суму грошей, яку позичив кілька місяців тому?
9. У ресторані чи в їдальні вам подали недоброякісну страву. Чи промовчите ви, лише сердито відсунувши тарілку?
10. Залишившись наодинці з незнайомою людиною, ви не вступите з нею в бесіду і відчуете себе обтяженим(ою), якщо першою заговорить вона. Чи так це?
11. Чи жахаєтеся ви будь-якої великої черги, хоч би де вона була (у магазині, бібліотеці, касі кінотеатру)? Відасте перевагу відмові від свого наміру чи станете у хвіст і будете знемагати в очікуванні?
12. Чи боїтеся ви брати участь у будь-якій комісії з розгляду конфліктної ситуації?

13. У вас є власні індивідуальні критерії оцінки творів літератури, мистецтва, культури, і ні з чікими міркуваннями ви не рахуетесь. Чи так це?
14. Почувши будь-де в кулуарах висловлювання помилкової думки добре відомого вам питання, чи віддасте ви перевагу мовчанню і не вступите в суперечку?
15. Чи викликає у вас неприємне почуття будь-яке прохання допомогти розібратися в тому чи іншому службовому питанні чи навчальній темі?
16. Вам краще викласти власну точку зору (міркування, оцінку) в письмовій формі, ніж в усній?

Треба дати відповіді на запитання й підрахувати суму набраних балів. За кожне «так» - 2 бали, «іноді» - 1, «ні» - 0. За класифікатором визначте, до які категорії людей ви належите

30-32 бали – ви некомунікабельні.

25-29 балів – ви замкнені, мовчазні, віддаєте перевагу самотності.

19-24 бали – ви певною мірою комунікабельні й у незнайомих обставинах відчуваєте себе цілком упевнено.

14-18 балів – нормальна комунікабельність.

9-13 балів – ви досить комунікабельні (іноді навіть занадто)

4-8 балів – високий рівень комунікабельності; скрізь відчуваєте себе прекрасно; беретесь за будь-яку справу, хоча не завжди можете довести її до кінця.

3 бали – ваша комунікабельність має хворобливий характер. Ви балакучі, багатослівні, втручаєтесь у справи, в яких зовсім не компетентні, запальні, образливі.

Список використаних джерел

1. Збірник матеріалів з досвіду управлінської діяльності та методичної роботи. До підсумкової колегії Міністерства освіти і науки України. – Чернівці: Вид.дім «Букрек», 2007. – 140с.
2. Зимняя И.А. Психологические вопросы лекционной пропаганды// Основы лекторского мастерства. – М., 1978.
3. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. – М., 1987. – с.97-100, 110, 114-117.
4. Педагогічна майстерність: Підручник/ І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. – 349с.
5. Петровская Л.А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг. – М., 1989. – 188с.
6. Психологічний словник / За ред. В.І. Войтка. – К., 1982. – с.117.
7. Словник термінології з педагогічної майстерності. – Полтава, 1995.

Аннотація

В данной статье речь идёт о выборе современным педагогом такого стиля педагогического взаимодействия на уроке, который станет основой развития компетентной языковой личности.